Vključevanje drugega in drugačnega v slovensko literarno zgodovino

Miran Hladnik

»Nekaj časa sta molčala oba. Franca je premišljevala. Res, Cokljačev Janez **ni napačen** fant. Večkrat ga je že opazila, ko je šla iz cerkve. Bil ji je **vedno všeč**. **Nekaj posebnega** je na njem. Tako nekako **miren** je, tako **pameten** in **ponosen**, **čisto drugačen**, nego so navadno fantje. Biti Cokljačeva žena? ... **Marsikatera bi ji zavidala** takega moža! Ko hrast je **orjaški** in **krepak**. Lahko bi živela oba – – –« (Ivan Albreht, Prva ljubezen ne zarjavi, *Domovina* 1927)

>>Pri ljubezenski izbiri je drugačnost v redu. **PLUS**

Slovar slovenskega knjižnega jezika

»boleče se je zavedala svoje drugačnosti«

>> Drugačnost je stigmatizirana. **MINUS**

Drugačnost literatov

Carl Spitzweg: Der arme Poet, 1839; Wikimedia Commons

Drugačnost je pozitiven kulturni koncept

- Šolsko berilo je rezervat vsakršne drugačnosti.
- Literarni junaki morajo biti drugačni, sicer bi bila literatura en sam dolgčas.
- Literatura je prostor preizkušanja alternativnih socialnih možnosti.

Naslovi v Cobissu

- Drugačnost združuje
- Drugačnost je v redu
- Drugačnost je normalna
- Pravica do drugačnosti
- …

(otherness + alterity) : sameness

(drugačnost + alternativnost) : isto(vetnost) [identiteta]

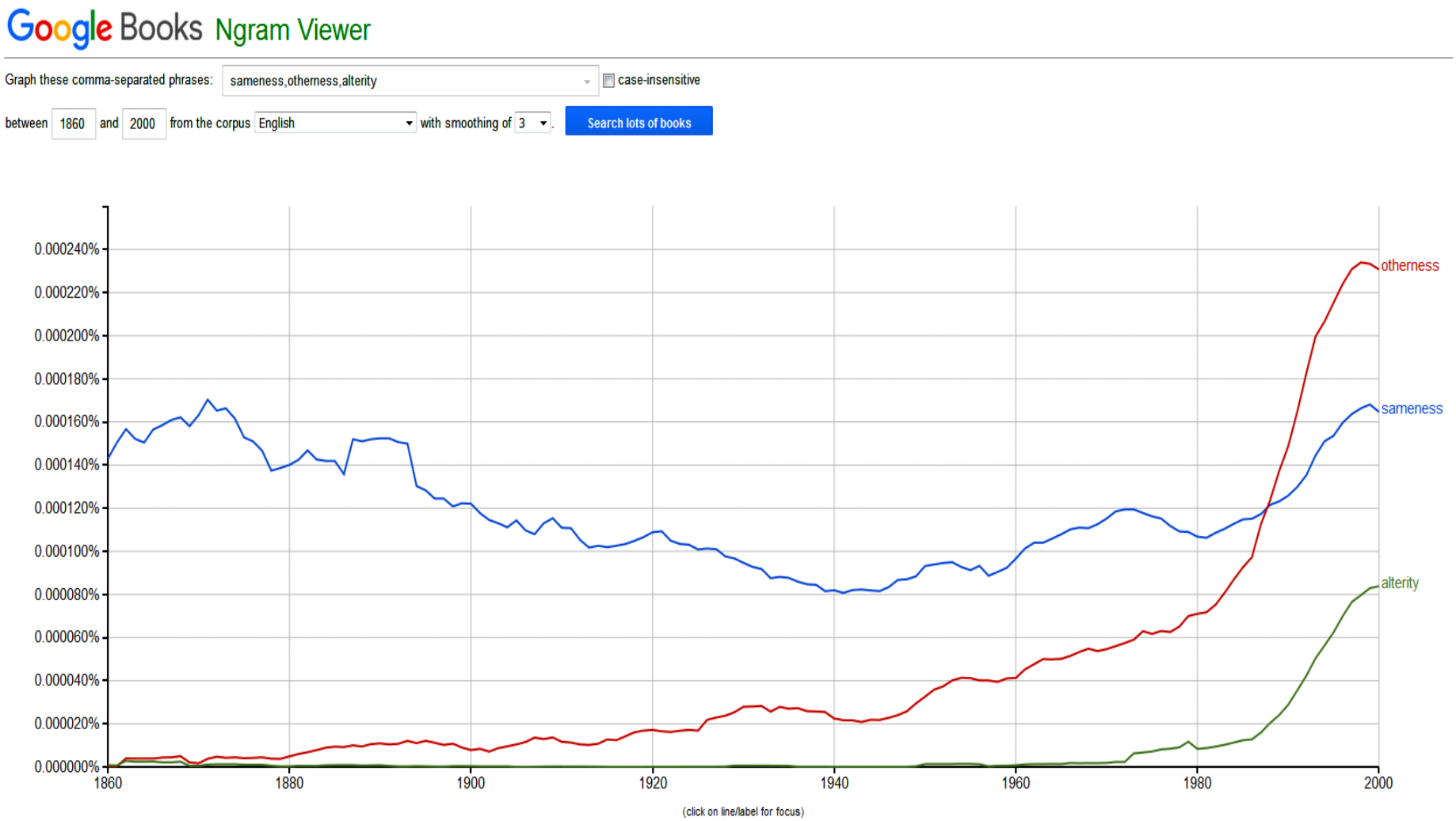

other : same

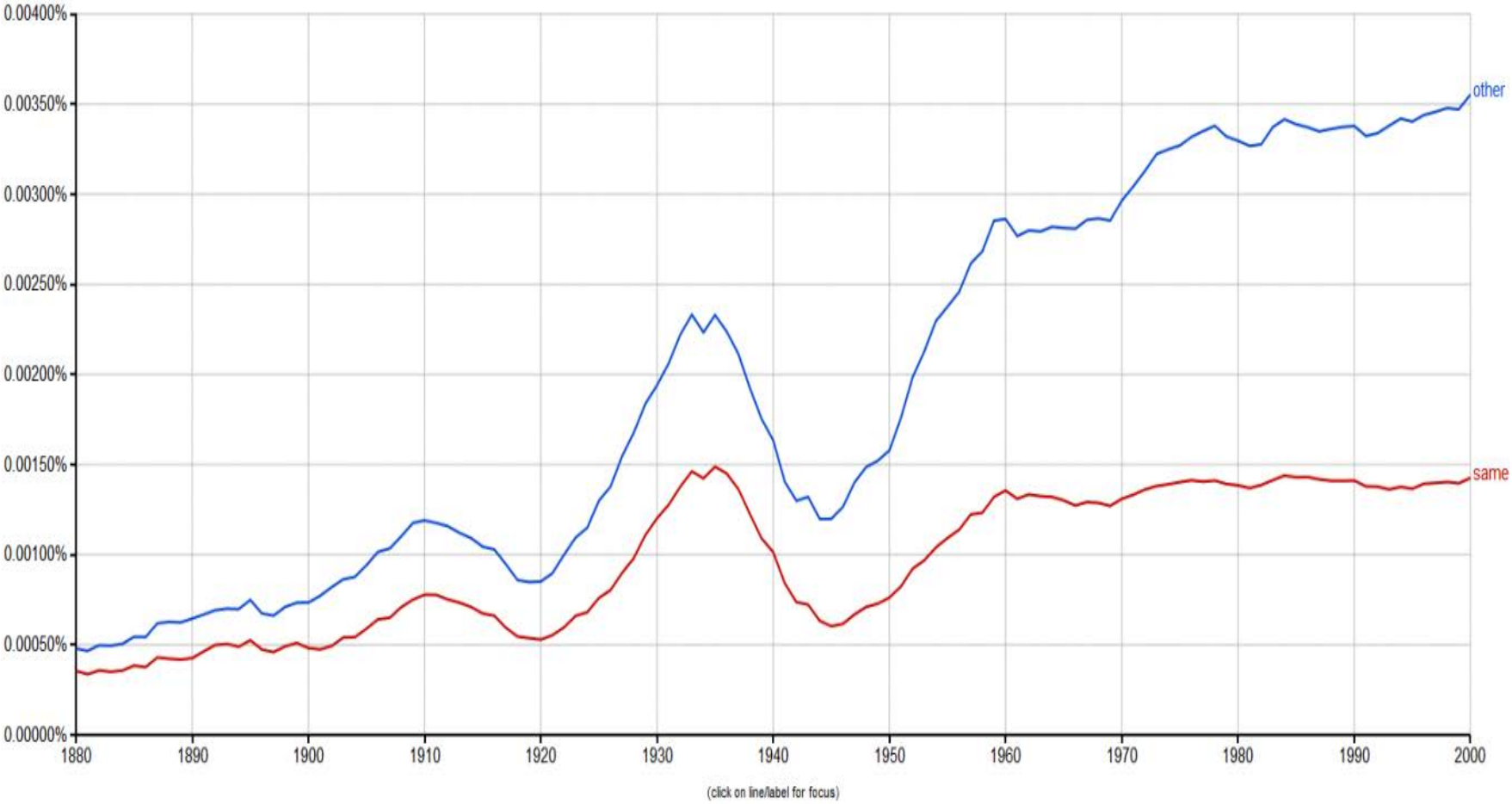
0.00400%
0.00350%
0.00300%
0.00250%
0.00200%
0.00150%
0.00100%
0.00050%
0.00000%
1880
1890
1900
1910
1920
1930
1940
1950
1960
1970
1980
1990
2000
other
same
(click on line/label for focus)

altruism : egoism

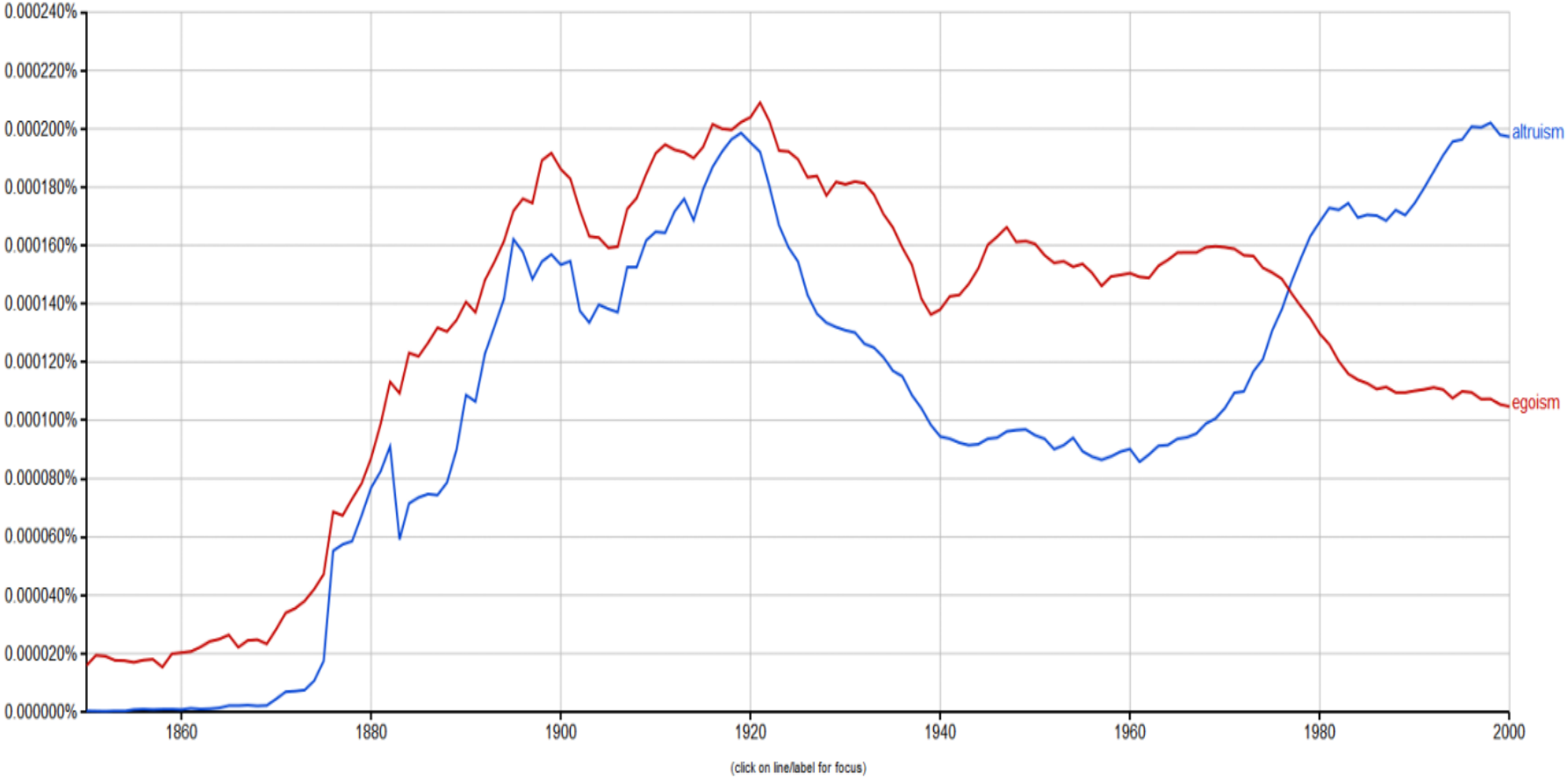

tolerance : intolerance

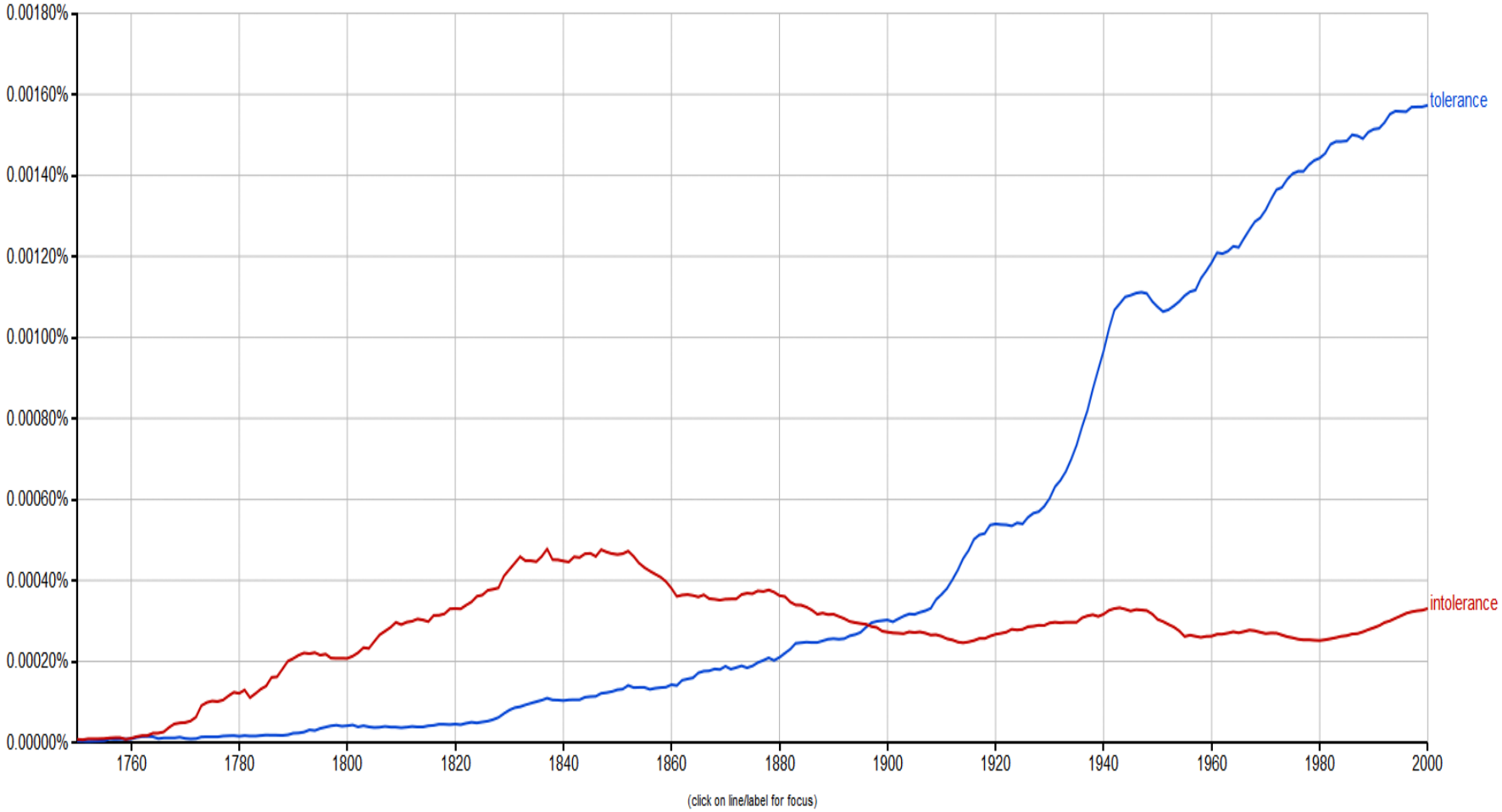

diversity : uniformity

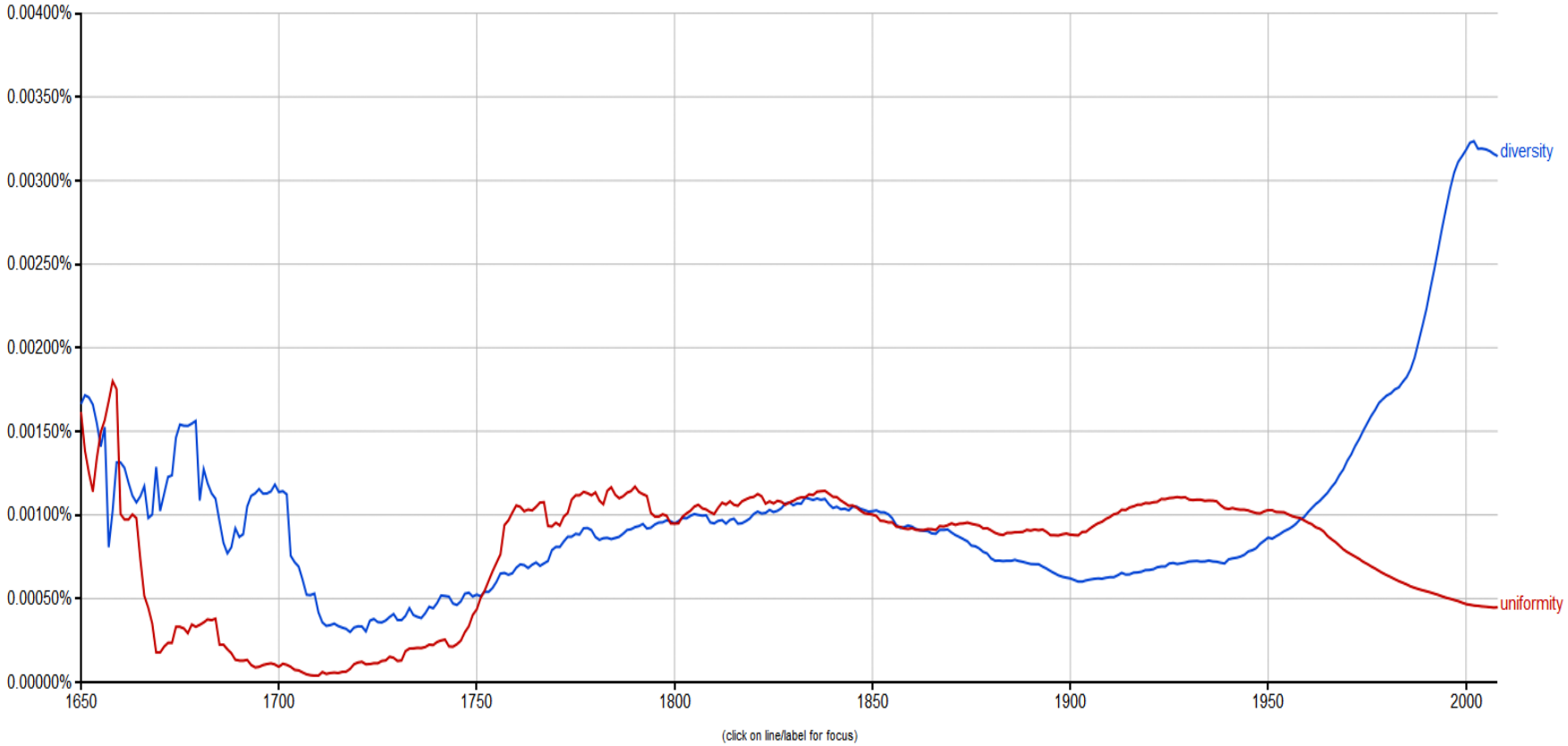

multicultural : monocultural

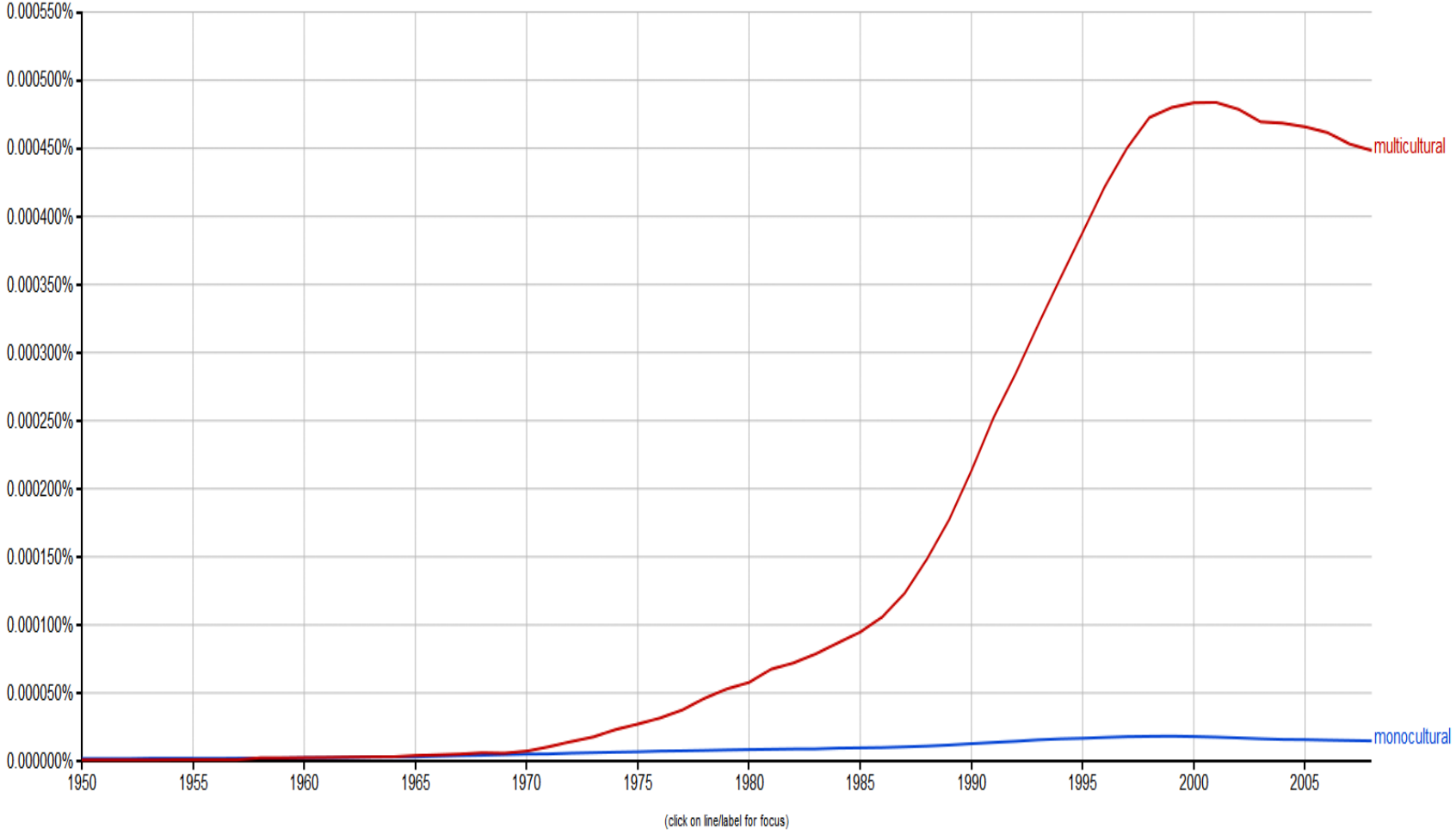

Slovenski primeri

- toleranca 5949 : netoleranca 334
- toleranten 2446 : netoleranten 516
- multikulturen 1871 : monokulturen 200

Toda:

- altruizem 839 : egoizem 2330
- strpnost 179.000 : nestrpnost 230.000

Sorodni in sinonimni pojmi

- alternativnost
- različnost
- raznolikost
- raznorodnost
- heterogenost
- raznoterost
- mnogovrstnost
- pestrost
- diverziteta
- multikulturnost
- interkulturna komunikacija
- solidarnost
- strpnost
- toleranca

- identiteta
- istost (sameness)
- ego
- jaz(self)
- pripadnost

Kako razumem konkurenčne pojme

Primeri različnosti in raznolikosti

Različno (+/-)

- liberalsko-klerikalno,
- mesto-vas,
- kranjsko-štajersko,
- ljudstvo-narod,
- mlado-staro,
- moško-žensko,
- stremljivo-trivialno

Raznoliko

- intelektualci,
- protestniki,
- ekologi,
- humanitarci,
- gasilci,
- vrtičkarji,
- planinci,
- nutricionisti

V bistvu ta civilizacija drugačnost, različnost in raznolikost ceni, ker so pogoj za trajnost in kvaliteto eksistence.

Vitalne skupnosti drugačno sproti sprejemajo, ga vključujejo v *mainstream* in ga udomačujejo.

Sodobni svet je iz samih manjšin, zato te izgubljajo status drugačnosti (Siegfried J. Schmidt).

Drugačnost v slovenski književnosti 19. stoletja

1. polovica 19. stoletja: France Prešeren

Odločitev za pisanje v slovenščini je manjšinska in drugačna v razmerju do standardne in dominantne nemščine.

2. polovica 19. stoletja: Dragotin Dežman

Odločitev za pisanje v nemščini je manjšinska, drugačna, in v razmerju do standardne in dominantne slovenščine razumljena kot **izdaja**.

Kaj je bilo za Slovence drugo?

- Turki
- Francozi
- Nemci
- Balkan
- globalizacija

Razmerje med slovensko in nemško literaturo

nekoč ... in danes

Drugo → Drugačno/raznoliko

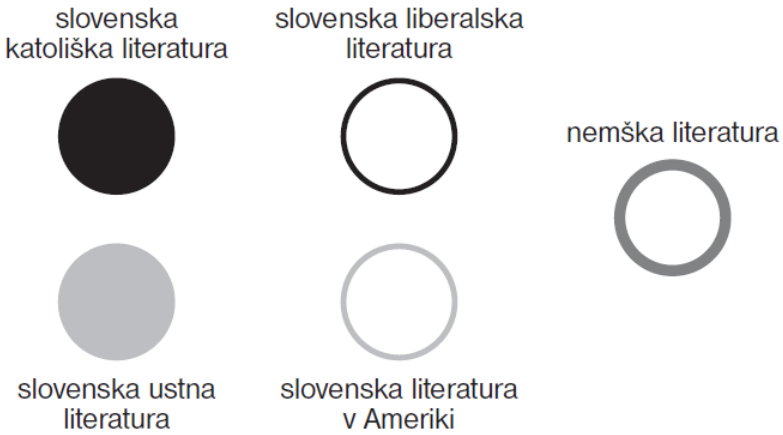

Drugo in drugačno se sčasoma emancipira.

Slovenske strategije nacionalnega preživetja

- sprenevedanje, da tujega/drugega sploh ni,
- priznanje tujega/drugega, njegov prevzem in adaptacija (France Prešeren v Novi pisariji ali Krstu pri Savici),
- (eliminacija tujega/drugega),
- asimilacija tujega/drugega (Ivan Tavčar v Visoški kroniki)

Dva kulturna koncepta

Naša prava literatura mora biti taka, da je tujcu tuja!

Ivan PREGELJ, Nekaj misli o slovstveni izobrazbi slovenskega ljudstva v bodočem, *Mladost* 1916, 38–43.

Slovenska literatura se mora zgledovati pri tujih literaturah.

Ivan GORNIK v pismu Josipu Cimpermanu 2. sept. 1877 (France KOBLAR, Ivan Gornik: Prispevek k Stritarjevi dobi, *Slavistična revija* 9/1–4 (1956), 118–47.

Zgledi soočanja s z drugačnim in drugim

- France Prešeren
- Alma Karlin
- Maja Haderlap

emancipacija drugačnega

- Dragotin Dežman
- Anton Koder

stigma ne jenja

- Stanko Vraz
- Anastasius Grün

prestop v drugo literaturo

- Ivan Gornik

pozaba

Kanonizacija Prešerna se je zgodila v pozicioniranju njegovega pesništva v opoziciji z nemškim, cerkvenim, ljudskoprosvetnim in panslovanskim.

Hinko Smrekar, Nesmrtni Koseski in »ta prismojeni dohtar Prešeren«

Emancipirano drugačno:

Alma Karlin in ... Maja Haderlap

pišeta v nemščini in nista zato nič manj »naši«

Alma Karlin in slovenistke

Stanko Vraz, nagrobnik ilircev na zagrebškem Mirogoju

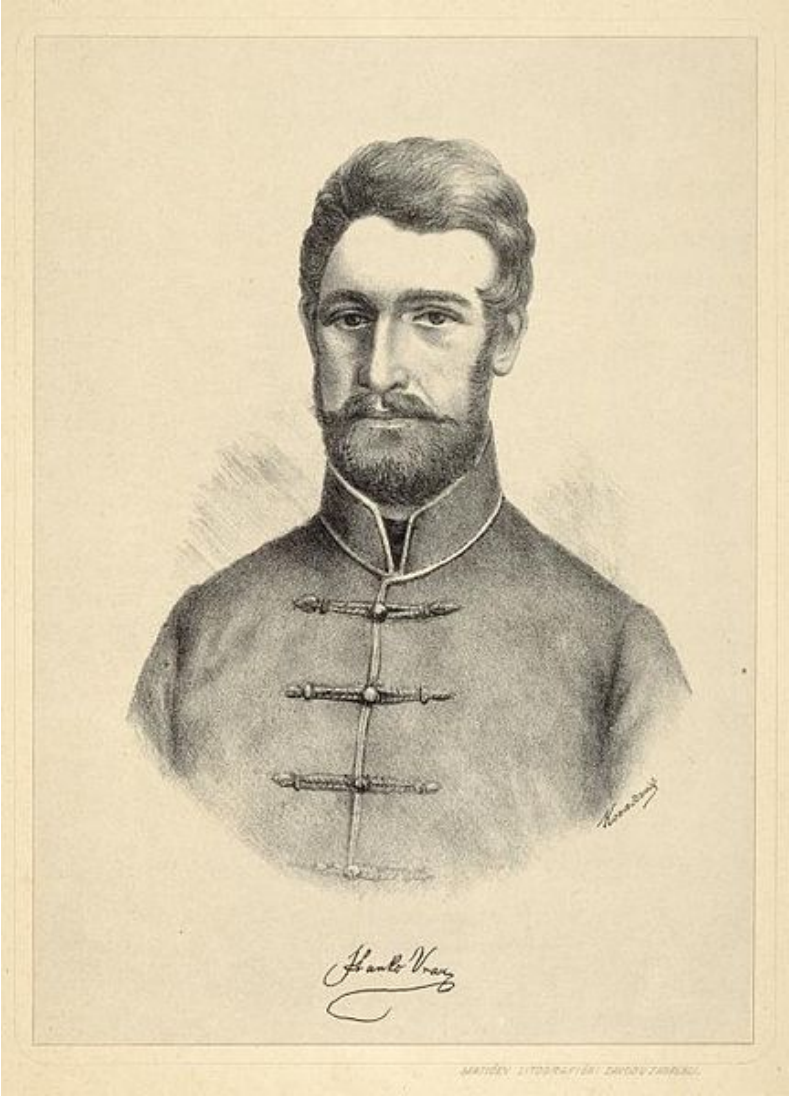

Dragotin Dežman (Karl Deschmann), nagrobnik na ljubljanskem Navju

Karl Deschmann:

„Ni nemščina, temveč naša lenoba, naša turška potuhnjenost in pohlevnost, naše črtenje vsake zdrave in pravične kritike so poglavitni vzroki, da ne napredujemo, le nemška omika nam more pokazati pravo pot napredovanja. Ako se nemščini popolnoma odpovemo, bomo kmalu obskurantizmu in ultramontanizmu zapadli.“

Ivan Gornik:

»Vi se pritožujete, hočete pravic, radi bi svoj narod osrečili. Dajte doraščajoči mladini prosvete, dajte ji izobrazbe, odtrgajte se od gospodujočega klera, pripravite najprej pota znanosti in ne bo vam odšla tudi narodna blaginja.«

Črna ovca slovenske literarne zgodovine Anton Koder in njegov nagrobnik v Cerkljah na Gorenjskem

Turjaški grof Anton Alexander Auersperg, ps. Anastasius Grün

Drugačnost Antona Alexandra Auersperga (Anastazija Grüna)

- kot plemič do plebejske okolice,
- kot Nemec do slovenske večine,
- liberalen proti splošni katoliški orientaciji rojakov,
- proticesarski v nasprotju s kranjsko lojalnostjo do Habsburga,
- protiruski,
- projudovski

Grof Auersperg in Prešeren

Anastasius Grün:

Nachruf an Prešérn.

(Geschrieben im Februar 1849).

Kdo zna
Noč tamno razjasnit', ki tare duha?
Kdo vé
Kregulja odgnati, ki kluje sercé
Od zora do mraka, od mraka do dné!

Prešern.

Wer kann
Erhellen die Nacht, die den Geist umspann?
Wer jag'
Den Geier vom Herzen, dass er's nicht nag'
Vom Morgen zum Abend, vom Abend zum Tag!

In würz'ger Luft, auf blumenbuntem Grunde
Ragt eine Linde neben einer Eiche,
Die Zweige dicht verschränkt zum grünen Bunde,
Als ob ein Freund dem Freund die Hände reiche;
Ob hier das Blatt gezackt sei, dort sich's runde,
Des Laub's und Schattens Farbe bleibt die gleiche!
Uns Nachbarkinder, spielend auf den Matten,
Umwölbt des grünen Doms vereinter Schatten.

Da ward kredenzt Glutwein vom letzten Jahre,
Der Keltersegen schwüler Sonnenbrände,
Noch schwoll der Zwist; da strich ein flüsternd Klagen
Dahin durch's Säuseln der Slovenenlinde,
Ein Zittern ging, als mocht' ein Herz ihr schlagen,
Vom Stamm zum Wipfel ihr, vom Mark zur Rinde;
Von Männern ward ein Leichnam hergetragen,
Sie lehnten an den Stamm sein Haupt gelinde,
Ein Dichterhaupt! Dem Volke starb sein Seher;
Erschüttert trat ich von der Eiche näher.

Er war mein Lehrer einst! Aus dumpfen Hallen
Entführt er mich zu Tiburs Musenfeste,
Zum Wunderstrand, wo Maro's Helden wallen,

Šrajbarski turn, Auerspergov grad nad Leskovcem pri Krškem

Mavzolej Antona Alexandra Auersperga v Leskovcu pri Krškem

Anastasius Grün Josipu Cimpermanu 12. okt. 1873 (*Laibacher Zeitung* 31. jul. 1877)

»Velike civilizacijske cilje stoletja lahko doseže le skupno prizadevanje kulturnih narodov. Malo pleme, ki se tem nalogam nasproti želi izolirati, nemočno ždi in bo v nazadovanju in podivjanosti propadlo.« »Človeštvo je pač višje kakor narodnost«.

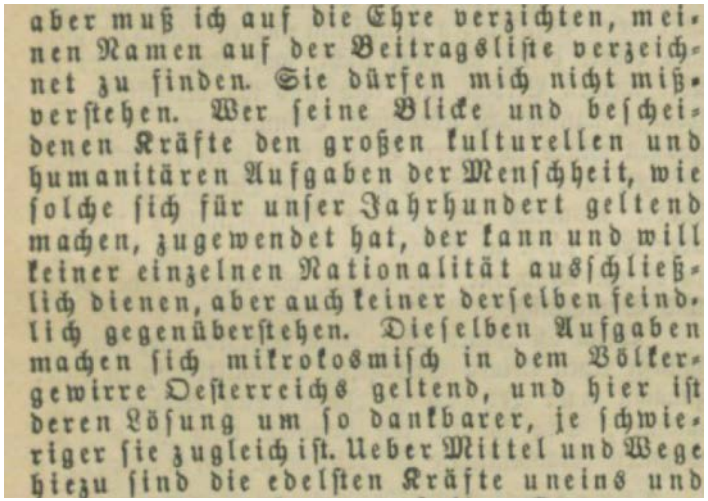
aber muß ich auf die Ehre verzichten, meinen Namen auf der Beitragsliste verzeichnet zu finden. Sie dürfen mich nicht mißverstehen. Wer seine Blicke und bescheidenen Kräfte den großen kulturellen und humanitären Aufgaben der Menschheit, wie solche sich für unser Jahrhundert geltend machen, zugewendet hat, der kann und will keiner einzelnen Nationalität ausschließlich dienen, aber auch keiner derselben feindlich gegenüberstehen. Dieselben Aufgaben machen sich mikrokosmisch in dem Völkergewirre Oesterreichs geltend, und hier ist deren Lösung um so dankbarer, je schwieriger sie zugleich ist. Ueber Mittel und Wege hiezu sind die edelsten Kräfte uneins und

Anastazij Grün nima na Slovenskem nobene spominske plošče

Na mestih, kjer sta plošči brezbožnemu pesniku do leta 1919 stali (v Ljubljani in na Bledu), sta zdaj Marijin relief in razpelo.

Mednacionalne konflikte naj bi po Auerspergu, Gorniku in Dežmanu pomirjala skupna deželna identiteta, sklicevanje na deželo in ljudstvo namesto na narod in jezik. Alternativni kulturni načrt za Slovence ni izhajal iz skupnosti jezika, ampak iz skupnosti prostora.

Civilizacija, ki ji pripadamo, drugo in drugačno (ki je stigmatizirano) sproti ali z zamikom pretvarja v različno (kar je pozitiven pojem) in tako prispeva k svoji pestrosti in kompleksnosti. Skupnost se pred morebitno škodljivostjo posameznega različnega lahko obvaruje s svojo čim večjo diferenciranostjo. **Delajmo torej za kulturno diverziteto še naprej!**